

## НАШ ЈЕЗИК И ЊЕГОВО ИМЕ

АСИМ ПЕЦО

Филолошки факултет, Београд

UDK 808.61/.62

Језик се појавио у првој ћелији људског рода и развијао се напоређо са развојем друштвене заједнице. Код класика марксизма о томе читамо: »Језик је исто толико стар колико и свест... језик настаје, као и свест, тек из потребе, из стварне нужде општења са другим људима« (Маркс, Енгелс, Лењин: О језику, Београд, 1970, 19). Ово, исто тако, значи да је првобитни број језика могао бити знатно већи него што их има данас (а број живих језика и данас прелази бројку од неколико хиљада), јер, да опет појемо од класика марксизма, »свако племе је имало, осим места свог сталног насеља, још и знатну област за лов и риболов. Преко граница те области пружао се простран неутралан предео, који је допирао до области најближег племена и који је био мањи код језички сродних племена а већи код језички несродних племена« (стр. 134).

Дакле, свако племе — мање или веће — имало је свој начин изражавања, имало је свој језик. Како се звао тај језик? По правилу онако како се звао и народ који се служио тим језиком као својим матерњим идиомом. Енгелс констатује да су имена племена, изгледа, настајала више случајно него што су бирана намерно, а дешавало се да једно племе има и више назива: један њихов, властити, а други туђи, наметнут са стране »слично оном како су Келти наметнули Немцима њихово прво историјско заједничко име Германи« (оп. цит. 135). Познато је да су наше далеке претке такође називали различитим именима. Код Јиречека о томе читамо да се »у изворима из доба римског царства, зову (се) словени Венеди... исто онако као Winidi у Немачкој у средњем веку; Немци их још и данас зову у Саској и Источним Алпима Венди, Винди / Wenden, Winden« (Историја Срба, I, 1952, стр. 37).

Јиречек нас, даље, обавештава да наши преци нису никада употребљавали назив Венди / Винди. За њега нису знали ни Византинци, а домаћи назив *Словени* већ од VI в. почиње да именује све чланове ове друштвене групе. Истина, како каже Јиречек, »код суседа на западу и на југу« јавља се Словенин, код Грка *Σκλαβο* / *Склавини*, код Романа *Sclaveni*, *Sclavini*, *Sclavi*; а код Сиријаца и



Арабљана : Сакалиб (исто 37). Уз то био је у употреби и назив Анти (исто, 37—38).

И у доцнијим вјековима било је доста шаренила, али већ код Порфирогенита налазимо називе и Срби и Хрвати. Тако, према том извору, у унутрашњости, далеко од мора и Дунава, простирала се... област првобитних, правих Срба. Први пут јављају се Срби, 822, у франачким аналима »које припадају Ајнахарду« (Јиречек, оп. цит. 67). А у вријеме настанка Порфирогенитова дјела »о управљању царством«, тј. у X вијеку »крајње жупе хрватске на југу и истоку бежу Имота (сада Имотски), Цетина, Хлѣвно (сада Ливно) и Плева (река Плива у Босни). На северозападу простирала се тада Хрватска све до планина истарских« (исто, 67). Овдје се узимају народна имена за обиљежавање самосталних држава, али је са језиком још подуго било проблема. Истина, ми код Крижанића налазимо народне називе и за језике. Тако у Предговору његове граматике (Граматишко изказање об руском језику, настало у Сибиру 1966, издање од 1976, Франкфурт на Мајни) читамо да је било шест словенских држава и шест посебних главнијих језика, »славнијих отмин«. И то: »Русјани, Лехи, Чехи, Болгари, Срблбани, и Хервати«, а ова посљедња три народа, по Крижанићу, називају се заједничким именом: Словинци или Задунајци. Крижанићева подјела језика Срба и Хрвата много личи на подјелу каква је давана у прошлом вијеку, на подјелу коју су давали Копитар и Миклошич, тј. Срби су штокавци, а Хрвати чакавци. (Опширније о овом в. код мене: Крижанићеви погледи на српскохрватски језик и његове дијалекте, ЈФ XXXII, Бгд. 1981).

У прошлом вијеку, када се ударају темељи славистици има доста нејасноћа око имена нашега језика, па и када су у питању чланови наше језичке заједнице. Тако у Копитаревој граматичкој словеначког језика (*Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*, Љубљана 1908) налазимо Шлецерову подјелу словенских језика у којој под бројем 8 имамо Илире, међу које спадају: Далматинци, Славонци, између Драве и Саве, Хрвати, Босанци или Рамљани и Срби.

Ј. Добровски у свом Славину коментаришући ову Шлецерову подјелу каже да су, рецимо, босански и илирски »само два имена за исти језик«, уз то он одбија мисао да је старословенски језик мајка осталих словенских језика; и то је само један од чланова словенске породице језика и припада оној словенској скупини којој не припадају чешки и пољски. Ту Добровски дијели словенске језике на шест скупина, и то: руски, српски, хрватски, чешки, српски-лужички и лешки. Дакле, и ту се наш језик цијепа на два дијела.

У приказу Славина Ј. Добровског Ј. Копитар тражи да се напусте називи за поједине језике који не одговарају чињеничном стању. »Ако Французе не зовемо Галима или Турке Трачанима«, пита Копитар, »зашто бисмо задржавали назив Илири... за оне који себе називају Истранима, Хрватима, Далматинцима, Херцеговцима, Босанцима, Србима, Бугарима«. Према његовом, тадашњем мишље-



њу, сви ови народи говоре једним језиком; што, наравно, није тачно. Бугари не припадају нашој језичкој заједници. У једном другом Копитаревом раду, из 1811, читамо да се под српским језиком подразумева онај језик који се често, али недовољно историјски, назива и илирским. И додаје: »Умјесто српски могао би се (тај језик, А. П.) такође, хрватски звати (echt-kroatisch)«. По њему »српским или илирским... говори се у Србији, Босни, Црној Гори, Дубровнику, Далмацији, Истри, Војној Крајини, Славонији, у јужној Мађарској«. Дакле, увиђа се наше језичко јединство и зато Копитар предлаже да се тај језик може звати или само српски, или само хрватски, или, пак, *српски или хрватски*. То значи да се почетком прошлога вијека дошло до спознаје о нашем језичком јединству, а то је тражило и јединство назива. Ово је значајно и због тога што је Копитар био поборник тезе о везивању наших дијалеката за одређене народе: што — Срби, ча — Хрвати, кај — Словенци. А пошто Срби и Хрвати, тј. штокавци и чакавци, говоре једним језиком — то су само два дијалекта једнога језика, и тај језик би требало да има заједничко име. Ове идеје, видјели смо, знатно раније, изнио је Јурај Крижанић, а за њих је могао, посредством Добровског, знати и Копитар (више о томе код мене у раду: Крижанићеви погледи на наш језик и његове дијалекте, Књижевност и језик, 2, 1980, 135—151).

Сва ова проблематика, сасвим разумљиво, била је присутна и у Вуковој борби за народни језик и фонетски правопис. Вук је, као што се зна, био под јаким утицајем Копитара и његових погледа на наш језик. То се, исто тако, може рећи и за Миклошича. Вуков чланак *Срби сви и свуда* (објављен 1849, а написан знатно раније), у којем су заступане идеје о везивању наших дијалеката за одређене народе, није остао без одјека на хрватској страни. Ево шта се ту тврди: »јужни Словени сви осим Бугара по језику дијеле (се) на троје: први су Срби, који говоре *што* или *шта* (и по чему се према Чакавцима и Кекавцима могу назвати Штокавци)... други су Хрвати, који мјесто *што* или *шта* говоре *ча* (по чему се зову Чакавци)... трећи су Словенци, или као што их ми зовемо Крањци, који мјесто *што* говоре *кај* (по чему их наши и Кекавцима зову, који се и од Срба и од Хрвата по језику много више разликују него Срби и Хрвати између себе, али су опет њима ближи него и једноме другоме Славенском народу» (Вук Стеф. Карацић, Скупљени граматички и полемички списи, III, 295—296). Овакво гледање на наш језички проблем, мада није било ни само Вуково, ни потпуно ново у славистици, није могло бити општеприхваћено. Илирци га, такође, нису могли прихватити. Разлоге је изнио Б. Шулек. Шулек полази од Порфирогенитових података да су Хрвати дошли у наше крајеве »изза данашњих Татрах (Карпатах) негдје у источној Галицији«, из земље која се звала Велика или Бијела Хрватска. То је било око 634. године. Настанили су се у Босни »све до Врбаса, а у Далмацији до Ливна (Хљевна) и Цетине«, односно »међу Савом и Дравом, у данашњој Славонији«. Срби су, према истом извору, били сусједи Хрвата у



старој домовини одакле су дошли »к својој хрватској браћи у нашу Србију и Босну до Врбаса, а на југу у јужну Далмацију све до Бара (Антивара)« (исто, стр. 446—447). Шулек истиче да су Срби и Хрвати, и у та давна времена, говорили језиком који је био »сродан«. Закључак је: »Нека име србско живи и надаље уз име хрватско... Хрват нека се радује србском напредку, а Србин хрватском... што је хрватско, нека буде заједно и србско, ал што је србско, нека буде такођер и хрватско«. Испод текста стоји: »име Срб=Хрват« (оп. цит.). Овдје, као што видимо, филологија изражава жеље политике. Суштина је: »хрватском и српском књижевном језику једна је основа« (З. Винце, Путовима хрватскога књижевног језика, Загреб 1978, 612). Жеља је да се разлике, као плод неједнаких историјских прилика, које су пратиле ова два члана јужнословенске језичке заједнице од доласка на Балкан, не умножавају него да се иде ка језичком јединству. Али, уз сва неслагања између Вука и Шулека, у тој проблематици нема опорих ријечи. Жеља за јединством је очигледна, иако путеви ка томе јединству нису били лаки. Вук није могао да одступи од своје подјеле језика и народа, а илирци су »својим магистралним потезом прихватања штокавског наречја као хрватског књижевног језика« искључили такву подјелу и под један назив свели све дијелове те заједнице (в. П. Ивић, Српски народ и његов језик, Бгд, 1971, 183).

И Даничић се рано укључио у ову дискусију. Било је више разлога за то. Србин из Новог Сада, непосредни ђак Вука и Миклошича, први научни секретар новоосноване Југославенске академије знаности и умјетности у Загребу и савременик Штротсмајеров, а добро упознат и са тежњама тадашњих политичара и код Хрвата и код Срба, Даничић је желио да научно разјасни односе између језика Срба и Хрвата. У студији *Разлике између езика Србскога и Хрватског* (Београд 1857) он налази 107 особина које су могле бити диференцијалне између језика ова два наша народа. Истина, приступ грађи на основу које се дошло до таквог сазнања није био методолошки исправан — мијешале су се дијакхронија и синхронија. Али, и сам Даничић ту увиђа да се све те разлике могу свести на само три, које су за њега, у то вријеме, биле тешко помирљиве: То су: *О : л* на крају слога, *ђ : ј* (*међа : меја*), ново јотовање: одсуство те промјене. Па ни ове разлике не нуде вјерну слику о стању у језику. И не само да је приступ грађи неадекватан него се болује и од концепције коју су заступали Даничићеви учитељи. Наиме, не прихвата се чињеница да нису сви Хрвати чакавци, него има и Хрвата штокаваца, и не од јуче. Али, истини за вољу, овдје се не смију губити из вида чињеница да многа питања везана за ову проблематику тада још нису била довољно обрађена; уз то — да је Даничића водила племенита идеја да гради мостове нашега језичког јединства. Он ће те мостове градити цијелог живота. Ако у *Разликама* није могао да докаже наше језичко заједништво, он ће покушати да то уради у чланку *Ћ и ђ у историји словенских језика* (1867). Ту Дани-



чић наш језик назива »хрватски или српски«. Од 1869. он почиње да употребљава тај двочлани назив као једино име нашега језика. Свакако ће са овим Даничићевим сазнањем бити у вези и одлука Хрватског сабора из те, 1867, године да се тај двочлани назив језика прихвата као службени назив у Хрватској. И у *Диобама словенских језика* Даничић расправља о овоме питању. Ту се износи мишљење о етничком јединству Срба и Хрвата и закључује се: »По томе ја мислим да не може бити друго него да су Срби и Хрвати *један народ, само имају два имена*« и да говоре »истијем језиком«. Када се данас прелиставају историјски радови са тематиком из тога периода, постају нам јасни сви ови, и овакви, судови (детаљније о овоме в. Василије Крстић, Српско-хрватски односи и југословенска идеја, Београд, 1982). И Рачки пише о два племена »једнога народа« (Крстић, оп. цит. 27).

Да укажем још на Јагићево гледање на овај проблем. У књизи *Спомени мојега живота* (II, СКА, Београд 1934) Јагић пише и слjedeће: »Мени је увек било на срцу да се буди народна свест, која на жалост још тако фали баш Хрватима (више неголи Србима) па била се она под српским или под хрватским именом. И обе азбуке — латиница и ћирилица — једнако су ми близу и једнако миле; ја сам увек желео да се што шири кругови, до најнижих слојева у народу, привуку читању обема азбукама, да не би по азбуци правили разлику међу својим и туђим књигама, кад је језик један исти« (стр. 249). У вези са Калајевом тезом о посебности босанског језика, а и Јагићевим мишљењем о томе проблему и његовим иступањима у аустријском парламенту, о томе читамо да је он познавао Калаја и његову љубав према нашем језику, али и тежњу да језик у Босни и Херцеговини издвоји из језичке цјелине. Због тога је, пише Јагић, и сâм узео учешћа у расправи о томе питању, али не »да угодим Калају већ да осветлим сву беду и невољу ради имена«. Он је, како пише, проговорио неколико ријечи »којих је био смисао« да се нема питати, како он језик зове, већ каковим се он језиком служи, а у том погледу да је језик читаве босанске управе, као службено гласило, онај исти лепи и правилни језик, који влада у Београду као српски, у Загребу као хрватски језик. Ја сам дакле оштро и прецизно нагласио јединство језика између Београда, Сарајева и Загреба« (исто, стр. 147). Дакле, није Јагић био присталица Калајеве тезе о постојању посебног босанског језика. Свакако, овакав став умнога Јагића није погодно заступницима Калајеве тезе, и они су вјешто то преокренули на свој млин, тј. да је Јагић мишљења као и Калаја, да он брани »босански језик«. Када смо већ ту да наведем и мишљење Милана Решетара — једнога од првих испитивача говора штокавског дијалекта као цјелине. У једној напомени уз Јагићеве Спомене, које је Решетар припремио за штампу, читамо да су и од њега тражили да потврди посебност језика у Босни и Херцеговини, али да се он увјерио, и на терену »да је онако како смо ми филозофи и мислили и знали да је, то јест да се у Босни



и Херцеговини не говори једним дијалектом већ да се дијалекти разних крајева Босне и Херцеговине помало преливају и мешају с дијалектима суседних земаља» (Јагићеви Спомени, II, стр. 241, испод текста).

Колико су ови проблеми били повезани са политичким околностима, да поновим, то се види из наведене студије В. Крестића. Проф. Крестић нас ту обавештава да је у Хрватском сабору 1861. усвојен предлог да се у Хрватској језик, званично зове југословенски, а било је предлога да се зове хрватско-славонско-српски, хрватско-славонски, хрватско-српски, хрватски или српски, хрватски, српски, народни у троједној краљевини (оп. цит. 154). З. Винце наводи да су у то вријеме предлагани и називи славјанско-далматински језик (А. Кузманић), словински (Миховил Павлиновић, Божидар Петрановић, З. Винце, оп. цит. 486—496), а када долази до стварања Аустро-Угарске (1867), П. Павлиновић напушта назив »словински« и прихвата хрватски.

Као што видимо, тек ће се у периоду буђења националне свјести почети напуштати регионални назив да би га замијенило национално име језика — и то за припаднике цијеле нације, без обзира на то гдје они живе. А уз идеју о државном јединству Јужних Словена, или, пак, једнога њиховог дијела, јавиће се и атрибути југословенски народ, односно југословенски језик, чији је садржај — када је у питању наше језичко подручје — један народ са два имена, тј. састављен од два племена, са три религије и једним језиком. Тако у Правилима Југославенске академије знаности и умјетности у Загребу, која су одобрена 4. 3. 1866, у првом члану читамо да је дужност Академији *југославенскога језика и књижевности*» (Рад, I, 1867, стр. 2). Фрањо Рачки, први предсједник Академије, у својој приступној бесједи, која је прочитана на свечаном скупу 28. 7. 1867, каже и ово: »... ми Срби и Хрвати основасмо јединствену и истовјетну књигу на темељу језика, кој од јадранскога мора до долњег Дувана ромони из устију више милијуна нашега народа« коме не смије да смета »двогубо писмо« — остатак »двогубе прошлости« у гледању »јединства у језику и књизи«. Први тајник Академије, Ђура Даничић, на истој сједници, говори о духовном животу »нашега народа — хрватскога или српскога«, да би у студији *Ђ и ђ у историји словенских језика*, објављеној у истој књизи Рада, наш језик назвао »хрватски или српски« (стр. 121).

Дакле, у прошлом вијеку наука је одговорила на питање које је пред њом тада стајало. То јест, јужнословенску језичку заједницу чине језици: бугарски, словеначки и српски или хрватски. Несумњиво, то је видан напредак у односу на раније периоде када је наш језик називан различитим регионалним називима. Истина, и ова подјела има празнина. Недостаје македонски језик, али то питање ће моћи да се ријеша тек у Новој Југославији када Македонци добијају своје мјесто у заједници јужнословенских народа, а самим тим и



македонски језик постаје равноправни члан јужнословенске, и општесловенске језичке заједнице.

Језички проблеми, па и име нашега језика, и у најновије вријеме почесто су заокупљали наше мисли. И не само нас филолога него и политичара. Разлози су јасни. Историјске промјене које су извршене у нашем друштву уносиле су нове квалитете и у језик и његову норму. Наиме, поред Срба и Хрвата, као исконских носилаца нашега језика, појавила су се још два народа, као равноправни чланови наше језичке, а и друштвене заједнице: Црногорци и Муслимани. Несумњиво је да су ова два народа израсла у крилу Срба и Хрвата. Од њих и баштине свој језик који се ниједном структуралном особином не разликује од језика других двају чланова наше језичке заједнице. Дакле, у питању је језик који се и до наших дана именовао двочланим називом српски или хрватски // хрватски или српски. Укључивањем двају нових чланова у нашу језичку заједницу ту се ништа битније не мијења. Јер, и то је чињеница, наше вријеме није измислило ни Црногорце ни Муслимане. Они су историјска датост — настали су токм прошлих вјекова, створили подоста свога, властитога, а то укључили и у историју и у културу наше друштвене заједнице. Чињеница је, наше вријеме је свему томе дало мјесто које му одговара, и у науци и у животу, тј. прихватило је историјске датости као такве и назвало их њиховим правим именом. Дакле, наше вријеме је прихватајући историјске чињенице унијело и у нашу науку о језику нове квалитете. Јер, ако неко постаје равноправни члан једне друштвене заједнице, самим тим он постаје и равноправни учесник у свим друштвено-политичким подухватима, према томе и у језичком нормирању.

Ту се, сада, појавио, поново, проблем имена нашега језика. Неки су, наиме, полазили од сазнања да име нације треба, обавезно, да буде заступљено и у имену језика. Отуда захтјеви да наш језик мијења своје досадашње име и да умјесто двочланог добије четворочлани назив. Научни разлози, међутим, нису ишли у прилог том схватању. Укључивањем, управо признавањем Муслимана и Црногораца као равноправних чланова наше друштвене, па и језичке заједнице, у језичкој структури ништа се није измијенило, осим, можда, што је понека особина, својствена говору тих народа, сада добила право грађанства у стандардном језику. Али, истини за вољу, те особине су се јављале и раније, и у писаној и у говорној ријечи неких припадника тих народа, макар се то и косило са постојећим језичким нормама. Ријечју, укључивањем Црногораца и Муслимана у наше језичке токове само је стандардизовало оно што је понегдје и од раније била наша језичка стварност. Уз све ово зна се да наш слушај никако није јединствен на свијету. Има више случајева гдје се једним језиком служи, као својим матерњим, више народа: енглески, њемачки, француски и др. Због свега тога нема никакве потребе да се нешто мијења у постојећем двочланом називу нашега језика, али је неопходно да његова норма буде прожета стањем које



одговара нашој језичкој стварности — да буде што мање искључива, а што више прожета духом заједништва. Односно, да поштујемо начело: *моје је све што је наше*, тј. добро је све оно што је у било ком дијелу наше језичке заједнице прихваћено као стандардно.

Дакле, званични назив за наш језик, по мом мишљењу, требало би, и у будуће, да остане двочлан, без обзира на поредак његових саставних дијелова (тј. српскохрватски // хрватскосрпски, српски или хрватски // хрватски или српски), а његова норма да буде прожета тежњама да се иде ка отклањању непотребних разлика. Ово су само жеље, а оне никако не искључују право свакога члана наше друштвене, па и језичке заједнице, да језику којим се служи да своје име, ако сматра да је то нужно. Али, ма колико овај став био можда оправдан, он у себи — самим тим што, у нашим условима, језику даје једночлани назив — носи обиљежја која су неприхватљива за друге чланове наше језичке заједнице. Двочлани назив, макар био непотпун и неадекватан свом садржају, знатно је прихватљивији, а и лингвистички оправданији.

## НАШ ЈАЗЫК И ЕГО НАЗВАНИЕ

### (Резюме)

В настоящей работе речь идет о названии языка сербов, хорватов, черногорцев и мусульман. Главный вывод — следующий: официальное название нашего языка и впредь должно было бы оставаться двучленным, какой бы ни была последовательность его составных частей (т. е. сербскохорватский / хорватскосербский, сербский или хорватский / хорватский или сербский), а его норма должна была бы быть исполненной стремлений идти к устранению ненужных различий. Это лишь пожелания, никаким образом не исключающие право любого члена нашего общества и даже языкового сообщества давать свое имя языку, которым он пользуется, если считает это необходимым. Но, как бы ни была оправданна, быть может, данная точка зрения, она — тем самым, что в наших условиях, дает языку одночленное название — несет в себе признаки, которые неприемлемы для других членов нашего языкового сообщества. Даже если оно неполно и неадекватно своему содержанию, двучленное название значительно более приемлемо, а также и более оправданно в лингвистическом отношении.